

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมกับการสร้างภาพตัวแทนต่อพื้นที่วัดจามเทวี

พิชญ์จิรา ยาอินทร์ และเผ่าไทย สินอำพล*

Socio-Cultural Interactions and Representation of Space to Chamadevi Temple

Pitchira Ya-in and Phaothai Sin-ampol*

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200

Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200

*Corresponding author. E-Mail address: phaothai.s1@gmail.com

Received: 24 February 2017; Accepted: 5 June 2017

บทคัดย่อ

วัดเป็นสถานที่สำคัญและศูนย์กลางของชุมชนภายใต้สังคมพุทธศาสนาของไทย ซึ่งไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นที่พึ่งทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนได้อีกด้วย ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกับสังคมและชุมชน จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ภาพตัวแทนของวัดในสังคมแห่งความทันสมัยนี้จะมีลักษณะเป็นอย่างไร งานวิจัยนี้จึงต้องการที่จะวิเคราะห์รูปแบบการใช้พื้นที่วัดของคนในชุมชน ในฐานะเป็นสิ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชน และการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดของคนในชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ของวัด โดยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ข้าราชการ ชาวบ้าน รวมทั้งสิ้น 30 คน พร้อมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการศึกษา พบว่า พื้นที่วัดถูกใช้เพื่อกิจกรรมทางพุทธศาสนามากที่สุดโดยกลุ่มผู้สูงอายุ แต่สัดส่วนการใช้พื้นที่เพื่อสาธารณะประโยชน์และพื้นที่กิจกรรมในชุมชนกลับเพิ่มขึ้นมากที่สุด การจัดกิจกรรมในวัด ทำให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันสะท้อนให้เห็นว่า วัดเป็นพื้นที่ที่คลายความขัดแย้งในภาวะที่เกิดการกีดกันทางสังคมระหว่างกลุ่มคนในชุมชน แม้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปจากเดิม แต่ภาพตัวแทนต่อวัดยังคงถูกสร้างขึ้นในฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลายที่มีประสบการณ์และความผูกพันต่อวัดมาอย่างยาวนาน ภาพตัวแทนดังกล่าวถูกถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น โดยชุมชนคาดหวังให้วัดคงสภาพเดิมเพื่อรักษาความสัมพันธ์ของชุมชน และรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ภายใต้กระแสการพัฒนาและความขัดแย้งภายในชุมชน

คำสำคัญ: ปฏิสัมพันธ์ การสร้างภาพตัวแทน พื้นที่ วัดจามเทวี

Abstract

Temple is an important place as a center of community in Buddhist Thai society. The temple does not only act as a mental supporter, but it creates economic, social, and cultural interactions of the community as well. Under a rapid transformation in the society and community, it is therefore remarkable that how the representation of the temple in this modernized society is configured. This research, thus, needed to explore spatial utilization pattern in the temple by the villagers as a reflection of changes in socio-cultural relations affecting spatial patterns in the temple, as well as investigate the formation of a representative image to the temple that has the effect of changing the use of the area. This research was conducted by qualitative approach including in-depth interviews from monks, community leaders, government officers and villagers in the total of 30 people, together with participant observation, field survey, and descriptive analysis. Results from the study revealed that the temple area has been mostly used to the Buddhist activities by the elderly people. By the way, the ratio of the area used for public interests have been increased the most. Arranging some activities in this area promotes more interaction among villagers, as well as reflects that Chamadevi Temple is as the space of conflict resolution in the condition of social exclusion among groups of villagers. Even though socio-cultural relations have altered from the past, a representative image of the temple has still been constructed as the heart and soul of the community by the elderly and late-adult groups with longer experience and stronger sense of place attachment to the temple. This representation has been sent continuously and intensely to younger generation by the expectation in remaining unchanged to the temple in order to maintain the community relationship and traditional cultural root under development streams and intra-community conflict.

Keywords: Interaction, Representation, Space, Chamadevi Temple

บทนำ

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พุทธศาสนามีความสัมพันธ์ต่อสังคมไทยมาเป็นเวลานาน และมีลักษณะความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นครอบคลุมทุกชั้นวรรณะ ตั้งแต่กษัตริย์จนถึงราษฎร วัดเป็นเสมือนสถานศึกษาที่คอยให้ความรู้ปลูกฝังด้านศีลธรรม (Meesoontorn, 2013) วัดเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนที่ประกอบด้วยการอบรมศีลธรรมเผยแผ่ธรรมะ ทั้งหลักปรัชญา หลักปฏิบัติ วัดมีบทบาทเชิงสัญลักษณ์แก่ประชาชน กล่าวคือ วัดกลายเป็นพื้นที่รองรับการจัดประเพณี วัฒนธรรมพิธีกรรมทางศาสนาและประจำชาติ หรือวัดอาจเป็นสถานที่รื่นเริงที่จัดเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน เช่น งานก่อกพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์ งานเทศน์มหาชาติ พิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น หรือแม้กระทั่งอาจเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของชุมชนที่พื้นที่บางส่วนของวัดจัดเป็นพื้นที่ให้ประชาชนเข้ามาจับจองเพื่อการค้าขาย ในด้านความสัมพันธ์วัดอาจเป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้าน โดยวัดชาวบ้านและพระสงฆ์ช่วยกันดูแลให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และร่มรื่น เพื่อเป็นสถานที่ศูนย์กลางชุมชน

ในปัจจุบันบทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทยเริ่มสั่นคลอน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเกิดการถอยห่างออกจากกันเรื่อยๆ จนกลายเป็นช่องว่างทางสังคมเนื่องจากวัดมีรูปแบบการพัฒนาที่อาจไม่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่เกิดการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในอีกด้านหนึ่ง ภาพลักษณ์ของวัดถูกมองว่าเป็นแหล่งกอบโกยผลประโยชน์จากความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ในขณะที่ชุมชนรอบวัดก็เต็มไปด้วยแหล่งอบายมุขเสื่อมโทรมด้วยสาเหตุนี้เองที่ทำให้ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดและพระสงฆ์เริ่มสูญหายไปทีละน้อย อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ที่กล่าวข้างต้นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในทุกๆ วัด แต่ยังคงมีในวัดหลายแห่งที่ได้รับการยอมรับการดำรงไว้ซึ่งหลักศาสนาที่แท้จริง และเป็นวัดที่มุ่งเน้นการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและวัดที่เสื่อมถอยลงอาจเป็นผลมาจากปัจจัยอื่น ๆ เช่น ความแตกต่างระหว่างบุคคล ต่างช่วงวัย เช่น ทศนคติ สติปัญญาหรือความสนใจ ทุกคนมีความแตกต่างกัน ซึ่งความต่างนี้ยังขึ้นอยู่กับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้มีพฤติกรรมการสื่อสาร และการเลือกเปิดรับสารที่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัดแต่ละคนจึงต่างกันไป

ด้วย เมื่อช่วงเวลาเปลี่ยนไปการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็จะเด่นชัดขึ้น เช่น เกิดสังคมสมัยใหม่ที่พึ่งแต่เทคโนโลยี เป็นต้น ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและความสามัคคีในอดีตจึงอาจจะไม่ค่อยมีให้เห็นในปัจจุบัน

วัดจามเทวี เป็นปูชนียสถานที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป อีกทั้งยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย อันแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธา และการเข้าถึงพระพุทธรูปของพระนางจามเทวี ซึ่งชาวบ้านหรือคนโดยรอบวัดมีความเลื่อมใสศรัทธามาเป็นเวลานาน มีการร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา เพื่อคงความเป็นล้านนา วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ (Yotphimsan, 2006) กิจกรรมเหล่านี้ถึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดจามเทวีกับคนในชุมชนได้ แต่เป็นที่สงสัยว่าในปัจจุบันความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นนั้นได้เริ่มจางหายไปหรืออาจยังคงเดิม เมื่อยุคสมัยนั้นเปลี่ยนจากกระแสการพัฒนาในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นฐาน การพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดลำพูน การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ ที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (NESDB, n.d.a; n.d.b) อาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเดินห่างกันห่างออกจากกันเรื่อยๆ ส่งผลต่อการใช้พื้นที่วัดและการให้ความหมายต่อพื้นที่วัดนั้นแตกต่างกันไปด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนส่วนมากมุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาทและปฏิสัมพันธ์ของวัดที่มีต่อชุมชนเมืองและชนบทในภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นบทบาทด้านศาสนาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ด้านสังคม ด้านจิตใจ เป็นต้น (Poolnual, 1997; Buranaphisut, 2002; Meesoontorn, 2013) รวมไปถึงการปรับตัวของวัดในกระแสการพัฒนาศาสนาสมัยใหม่ (Nakbunlung and Chaivised, 2003) ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ได้ศึกษากระบวนการสร้างต่อรองความหมายของวัดในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคมภายใต้การครอบงำอำนาจการบริหารวัดของคณะสงฆ์ (Buranachareonkij, 2002) แต่ก็ยังไม่พบว่า มีงานวิจัยใดที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงสำนักทางพื้นที่ การให้ความหมาย และการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่เป็นพลวัต

จากเหตุและผลข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความต้องการจะศึกษาในประเด็นนี้ และเกิดคำถามว่ารูปแบบการใช้พื้นที่ที่คนในชุมชนเข้ามาใช้นั้นเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่อย่างไรทั้งอดีตและปัจจุบัน รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมของคนในชุมชนนั้น มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่วัดอย่างไรบ้าง และตีความว่าวัดไม่ได้เป็นแค่วัดอย่างเดียว โดยวัดอาจที่ถูกสร้างความหมายขึ้นมาใหม่ คนแต่ละกลุ่มวัยสามารถให้ความหมายแตกต่างกัน และอาจเปลี่ยนแปลงไปจากความหมายในอดีตได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้พื้นที่ของวัดจามเทวีและของคนในชุมชนในช่วงเวลาต่าง ๆ
2. เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่วัดจามเทวี
3. เพื่อวิเคราะห์การสร้างภาพตัวแทนต่อวัดจามเทวีของคนในชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. พื้นที่ สถานที่ พื้นที่ที่สาม และภาพตัวแทนของพื้นที่

พื้นที่ (Space) ไม่ได้เป็นเพียงฉากหลังของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมเท่านั้น แต่พื้นที่ถือเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนของผู้คน วัตถุ สิ่งของ ค่านิยม และความคิดต่าง ๆ ระหว่างสถานที่ (Place) ทำให้ลักษณะทางกายภาพสังคม และวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละสถานที่ไม่หยุดนิ่งเปลี่ยนแปลง และยังคงถูกแลกเปลี่ยน ตีความ จินตนาการ และสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างปัจเจกบุคคลด้วย (Lefebvre, 1991; Thrift, 2003) สถานที่จึงเปรียบเป็นพื้นที่ในรูปแบบที่มีความเป็นมนุษย์

Lefebvre (1991) ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 พื้นที่ ประกอบด้วย พื้นที่กายภาพ (Physical Space) ที่เป็นวัตถุจับต้องได้ ส่วนพื้นที่ทางความคิด (Mental Space) เป็นโลกทั้งในเชิงสัญลักษณ์ และวาทกรรม และพื้นที่ทางสังคม (Social Space) คือ พื้นที่สำหรับผู้อาศัยและผู้ใช้ประโยชน์ เป็นพื้นที่ของดำรงชีวิตที่มีการสลับเปลี่ยนไปมา ระหว่าง

กลุ่มคนและสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ในขณะที่ Soja (1996) ได้นำแนวคิดด้านพื้นที่ของ Lefebvre ร่วมกับการใช้ภาษาวิสามนศาสตร์เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ (The Trailectics of Being) มาตีความต่อว่า การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์ได้ปรากฏในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกัน พื้นที่ที่ช่วยจำกัดพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ได้ด้วย ซึ่งก่อให้เกิดผลผลิตของพื้นที่ (Production of Space) เป็นพื้นที่ที่สาม (Thirdspace) หรือภาพตัวแทนของพื้นที่ (Spaces of Representation) อันเป็นพื้นที่ที่มนุษย์อาศัยอยู่จริงในสังคม ตามอุดมการณ์อันหลากหลายที่ควบคุมจิตใจและค่านิยมของมนุษย์ในแต่ละสถานที่

Soja ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า พื้นที่สามเส้าด้วยการจำแนกพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท คือ พื้นที่ที่หนึ่ง เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่แท้จริงและเป็นในเชิงประจักษ์ สัมผัสจับต้องได้ จากการหล่อหลอมของพฤติกรรมและประสบการณ์ของมนุษย์ ส่วนพื้นที่ที่สองเชิงการรับรู้ (Conceived Space) เป็นพื้นที่ทางความคิดหรือพื้นที่ในจินตนาการ เต็มไปด้วยความคิด อารมณ์ ความรู้สึก อุดมการณ์ และอำนาจจากวาทกรรม ระบบสัญลักษณ์และการให้ความหมายต่าง ๆ ที่กำหนดโดยปัจเจกบุคคลและสังคม อย่างไรก็ตาม เป็นไปไม่ได้ที่จะแยกพื้นที่ที่หนึ่งและพื้นที่ที่สองออกจากกัน เพราะทั้งสองมีความสัมพันธ์แบบกลับไปกลับมาซึ่งกันและกัน พื้นที่ที่สาม (Thirdspace) จึงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นพลวัต แปรผันได้ตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในสังคมและสถานการณ์ของแต่ละสถานที่ นอกจากนี้ พื้นที่ที่สามยังนำไปสู่การสร้างความหมายของพื้นที่ในความจริงจำของมนุษย์ผ่านพื้นที่กายภาพนั้น ๆ เพื่อสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ (Representation of Space) ที่ทำให้เกิดการต่อรองเพื่อหลุดพ้นจากอุดมการณ์ที่ครอบงำชีวิตประจำวันของตนเอง ภาพตัวแทนดังกล่าวจึงเป็นผลผลิตทางสังคมที่ทำให้เกิดวิถีชีวิต ซึ่งสะท้อนพื้นที่ในสังคมจริงและได้รับอิทธิพลมาจากปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มในสังคมที่กระทำต่อพื้นที่กายภาพ

จากแนวคิดที่กล่าวข้างต้นนั้น ได้นำแนวคิดพื้นที่ที่สามมาใช้ในการวิเคราะห์เรื่องการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดจามเทวีของคนในชุมชนได้จากการความหมายคำว่า “วัด” ว่าเป็นผลมาจากการพิจารณาจากด้านอารมณ์ ความรู้สึก ประสบการณ์ ความทรงจำ ทศนคติ และให้ความหมายของต่อพื้นที่วัด บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงระบบ

สังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพิจารณาการสร้างภาพตัวแทนแก่พื้นที่ของคนในชุมชน

2. แนวคิดสำนึกของสถานที่ (Sense of Place)

ภาพตัวแทน เป็นผลผลิตของความหมายในกระบวนการคิด ความเชื่อ ความรู้สึก อุดมการณ์ของเราที่ผ่านการสื่อสาร โดยเป็นการเชื่อมโยงความคิดเข้ากับโลกแห่งความเป็นจริง หรือกล่าวคือเป็นโลกแห่งจินตนาการทำให้เรารับรู้ ความหมายจากภาพตัวแทน นำมาดัดแปลงทำให้เกิดการสร้างความหมายใหม่ขึ้น Hall (1997) กล่าวว่า การสร้างภาพตัวแทนเกิดจากการตีความตามความหมายตรง (Denotation) และการตีความหมายโดยนัยแฝง (Connotation) โดยปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อกระทบกับความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้ใช้และวัฒนธรรมของเขา ส่วน Tuan (1977) อธิบายว่า อารมณ์ ความรู้สึก หรือความผูกพัน เกิดขึ้นจากรูปแบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสถานที่ที่แตกต่างกันจนเรียกว่า สำนึกทางพื้นที่หรือสำนึกของสถานที่ (Sense of Place) ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท โดยขึ้นกับประสบการณ์ของแต่ละคน นอกจากนี้แนวคิดสำนึกของสถานที่ยังอธิบายถึงความผูกพันทางอารมณ์ เช่น ความเอื้ออาทร ความรัก ความผูกพัน ความซื่อสัตย์ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ ที่มีต่อสถานที่ซึ่งมนุษย์ให้ความเอาใจใส่ (Fields of Care) ซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์และเวลาอยู่อาศัยร่วมกันพอสมควร เช่น สวนสาธารณะ บ้าน ร้านขายยา ย่านตลาด เมือง วัด โดยการให้ความรู้สึกต่อสถานที่ในลักษณะนี้จะแตกต่างกับสำนึกต่อสถานที่เชิงสัญลักษณ์สาธารณะ (Public Symbol) ที่เน้นอารมณ์อันแรงกล้าที่เกิดจากความสะดุดตามากกว่าความเอาใจใส่ต่อสถานที่ (Sin-Ampol, 2016) โดยงานวิจัยนี้ได้นำแนวคิดดังกล่าวไปวิเคราะห์สำนึกและการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดจามเทวี จากประสบการณ์ อารมณ์ ความรู้สึกร่วมกับชีวิตของผู้คนในแต่ละช่วงอายุที่มีประสบการณ์ และเวลาอยู่อาศัยร่วมกับวัดจามเทวีที่แตกต่างกัน ประกอบกับพลวัตของระบบสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาด้วย

3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและชุมชน

วัฒนธรรม คือ แบบแผนพฤติกรรม หรือชุดการกระทำของสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ เพื่อทำหน้าที่กำหนดบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ ให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างและหล่อหลอม

ภาพลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้สมาชิกแต่ละสังคมตระหนักถึงความหมายนั้น Nartsupa (1981) ได้อธิบายแนวคิดบางส่วนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและชุมชนไว้ว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว การพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นได้จากรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนที่เข้มแข็ง โดยต้องเป็นวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าแก่ชุมชน มีความผสมผสานกลมกลืน และกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้รับรู้วัฒนธรรมของตนร่วมกันได้

อย่างไรก็ตาม Chantith (2016) ได้ต่อยอดและวิจารณ์แนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เกี่ยวกับเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต และการเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชนไว้ว่า ในปัจจุบันมีเพียงบางชุมชนเท่านั้นที่สามารถเก็บลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะการช่วยเหลือกันและกันตามลักษณะชุมชนแบบบุพกาลได้ เนื่องจากอิทธิพลจากการพัฒนาของรัฐและกระแสทุนนิยม ในขณะที่ชุมชนส่วนใหญ่มีการช่วยเหลือกันและกันน้อยลง จะเห็นได้ว่าการช่วยเหลือกันในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยสูญหายไปเนื่องจากคนในชุมชนไม่ค่อยเล็งเห็นความสำคัญของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่ เมื่อจะทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมก็จำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐด้วย งานวิจัยนี้ได้นำแนวคิดและข้อวิจารณ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่กำกับคนในชุมชนในแต่ละช่วงวัย รวมไปถึงกับตัวแสดงอื่น ๆ โดยเฉพาะองค์การภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน โดยสังเกตจากพฤติกรรมการใช้พื้นที่ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นภายในวัดจามเทวี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวทางจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกด้วยคำถามปลายเปิดกับคน 2 กลุ่มใหญ่ เกี่ยวกับรูปแบบการใช้พื้นที่วัดจามเทวี วิวัฒนาการของวัด กับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่วัดจามเทวี และการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดจามเทวีของคนในชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ คือ

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ บุคลากรภายในวัดจามเทวี ผู้นำต่าง ๆ ทั้งส่วนของชุมชนและส่วนเจ้าหน้าที่ทางราชการที่เกี่ยวข้องประกอบไปด้วย พระสงฆ์ 3 รูป มัคทายก 1 คน มรวาวาส

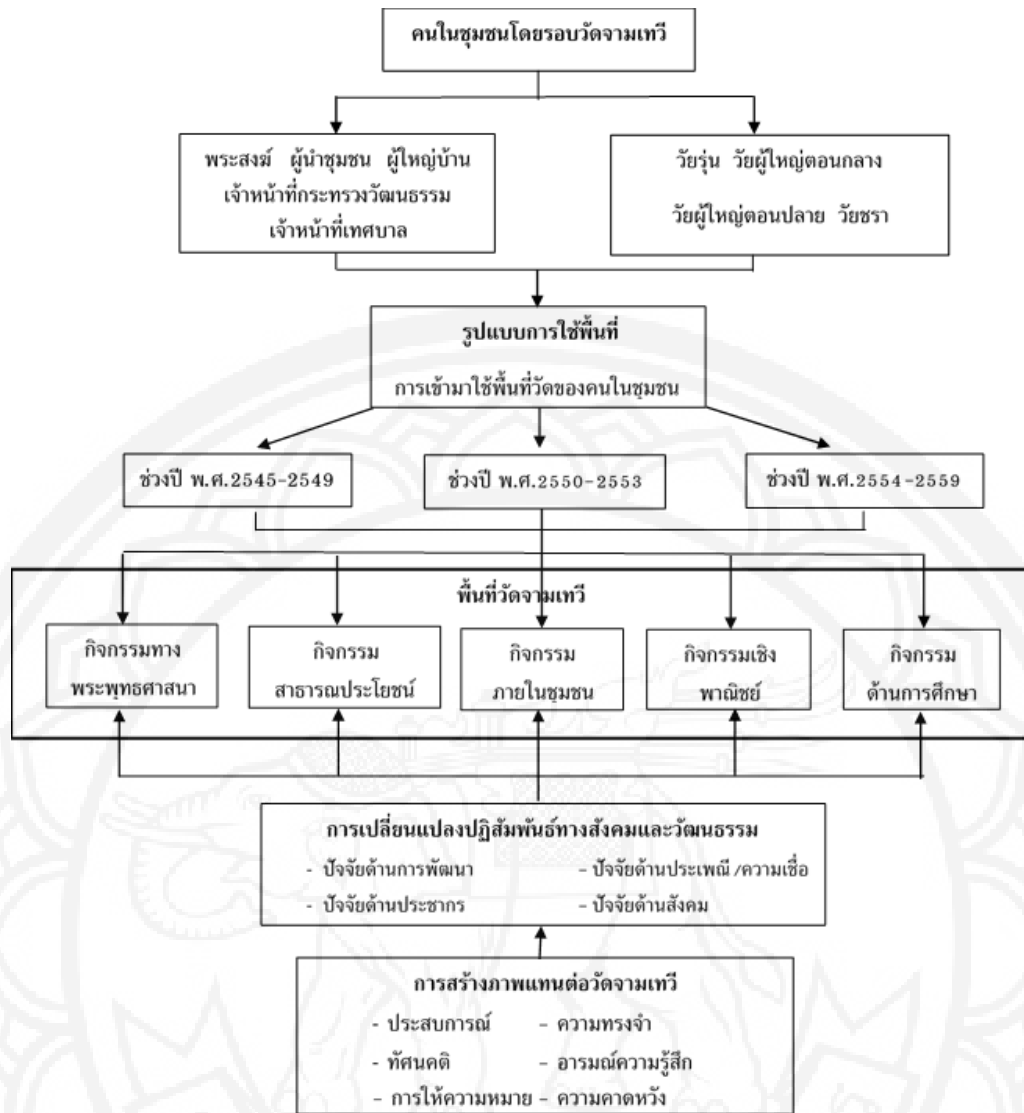
1 คน ผู้นำชุมชน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน กำนัน 1 คน เจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดลำพูน 1 คน และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลต้นธง 1 คน เพื่อนำข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมาใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่วัดและความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนต่อวัดจามเทวี

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ คนในชุมชนจำนวน 20 ราย แบ่งเกณฑ์ในช่วงอายุต่างๆ แบบระดับการวัดข้อมูลเป็นประเภทเรียงลำดับในการกำหนดช่วงอายุ ซึ่งแบ่งตามช่วงอายุ ได้แก่ วัยรุ่น (15-29 ปี) วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง (30-45 ปี) วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย (46-59 ปี) และผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) โดยสัมภาษณ์กลุ่มละเท่า ๆ กัน ซึ่งได้จากการสุ่มโดยบังเอิญ เพื่อสังเกตความแตกต่างของการให้ความหมาย และการสร้างภาพตัวตนที่อาจจะแตกต่างกันตามประสบการณ์และความสัมพันธ์ที่มีต่อวัดจามเทวี และวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชนในแต่ละช่วงเวลา

การรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิดำเนินการร่วมกับการรวบรวมเอกสาร หนังสือ รายงานการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน หลังจากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยนำเสนอผ่านรูปแบบเชิงพรรณนา ซึ่งนำมาทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในพื้นที่ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ ทำการวิเคราะห์แบบอุปนัยถึงปัญหา อุปสรรค ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ เพื่อนำผลการวิเคราะห์ไปสู่การสรุปผลการวิจัยดังกล่าว (รูปที่ 1) โดยเริ่มจากการพิจารณารูปแบบการใช้พื้นที่ของวัดจามเทวีของคนในชุมชน 5 รูปแบบ ได้แก่ พื้นที่กิจกรรมทางพุทธศาสนา พื้นที่สาธารณประโยชน์ พื้นที่เชิงพาณิชย์ พื้นที่ด้านการศึกษา

และพื้นที่กิจกรรมภายในชุมชน จากการแปลตีความภาพถ่ายทางอากาศร่วมกับการตรวจสอบภาคสนามเปรียบเทียบ 3 ช่วง คือ 1) พ.ศ.2545-2549 2) พ.ศ.2550-2553 และ 3) พ.ศ.2554-2559 เนื่องจากเป็นช่วงที่วัดมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างต่อเนื่อง และเริ่มมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายมากกว่าจะเป็นเพียงศาสนสถานอย่างเดียว ซึ่งแตกต่างจากในช่วงก่อนหน้าที่จะมีเฉพาะการพัฒนาอาคารและสิ่งก่อสร้างทางด้านศาสนาเท่านั้น (Chamadevi Temple, n.d.) (Chamadevi Temple’s Monk, interviewed, October 6, 2016)

ต่อมาจึงทำการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่วัดจามเทวี โดยจะศึกษาจากปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์จาก 4 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านการพัฒนา ด้านประชากร ด้านสังคม และด้านประเพณีและความเชื่อ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับวัดและการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่วัดจามเทวีทั้ง 5 รูปแบบ ตามที่ได้จำแนกไว้ โดยทำการวิเคราะห์แบบอุปนัย และการตรวจสอบแบบสามเส้าจากการนำข้อมูลที่ได้จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นหรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม การให้ความหมายหรือคุณค่ากับสิ่งต่างๆ ตลอดจนค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคล สุดท้ายจึงวิเคราะห์การสร้างภาพตัวตนต่อวัดจามเทวีว่า คนในชุมชนได้ให้ความหมายคำว่า “วัด” ในรูปแบบใดบ้าง พิจารณาจากรูปแบบการใช้พื้นที่ กิจกรรมด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน วิเคราะห์ด้านอารมณ์ ความรู้สึกที่มีต่อสถานที่หรือพื้นที่วัด ความเป็นปัจเจกบุคคล ทศนคติของแต่ละบุคคล การให้ความหมายพร้อมทั้งความคาดหวังต่อสถานที่

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผลการศึกษา

1. รูปแบบการใช้พื้นที่ของวัดและคนในชุมชน

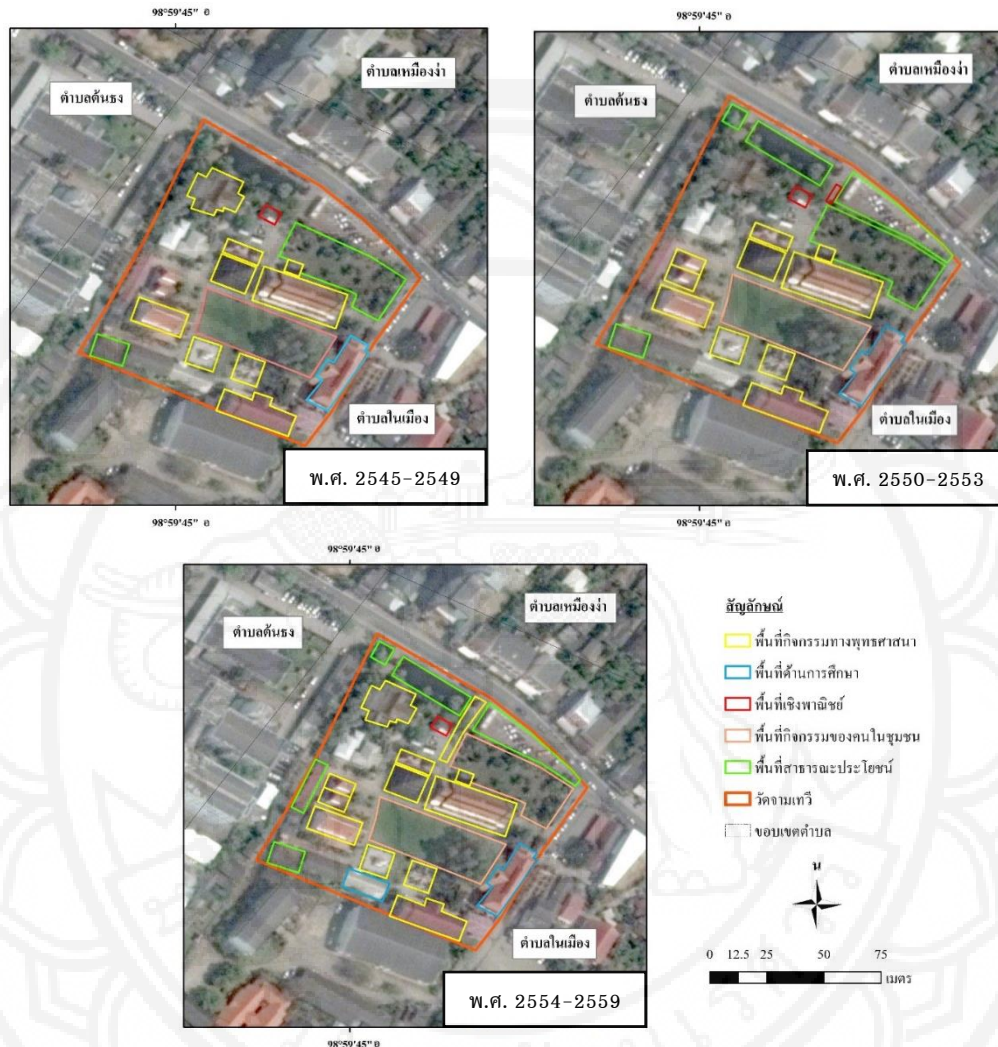
วัดจามเทวีมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งตามธรรมเนียมแล้ว วัดจะต้องมีการจำแนกพื้นที่เป็น 3 เขตออกจากกันอย่างชัดเจน ได้แก่ เขตพุทธาวาส (สำหรับประกอบพิธีสงฆ์) เขตสังฆาวาส (เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีการใดทางศาสนา) และเขตธรณีสงฆ์ (เขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ของวัด) แต่ว่าวัดจามเทวีไม่ได้จำแนกดังเช่นรูปแบบดังกล่าว เนื่องจากพื้นที่วัดจำกัดจึงจำเป็นต้องสร้างปะปนกัน ส่วนการจัดระเบียบภายในวัด

จะเป็นหน้าที่ดูแลร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ สามเณร และฆราวาส

วัดจามเทวีมีการแบ่งพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์อย่างหลากหลายในปัจจุบัน แม้ว่าพื้นที่วัดจามเทวีถูกใช้มากที่สุดเพื่อเป็นพื้นที่กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ฟังธรรม สืบชะตา ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ แต่ปรากฏว่า พื้นที่ด้านสาธารณะประโยชน์และพื้นที่กิจกรรมของคนในชุมชนกลับเพิ่มขึ้นมากที่สุด ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (รูปที่ 2) เช่น เป็นลานจอดรถ ลานกิจกรรมวันเด็กของชุมชน พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ จัดประชุมและการเลือกตั้ง จัดงานประเพณี ตานก๋วยสลาก เป็นต้น ต่างจากพื้นที่กิจกรรมเชิงพาณิชย์ที่มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากชุมชนไม่ประสงค์ให้วัดเป็น

พื้นที่แสวงหาผลประโยชน์ดังเช่นที่เคยเกิดปัญหาในอดีต จะเห็นได้ว่า วัดได้ให้ความอนุเคราะห์ให้ใช้พื้นที่ด้าน สาธารณะประโยชน์มากขึ้น แต่ก็ต้องอยู่ในความเหมาะสม เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมของคนภายในชุมชน การจัด

กิจกรรมที่วัดถือเป็นวิธีที่สะดวกที่สุดของการรวมกลุ่มคน ในชุมชน แม้ว่ารูปแบบการใช้พื้นที่วัดจามเทวีอาจมีหลาย กิจกรรมซ้อนทับกันอยู่ในบางจุด แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อ การทำกิจกรรมในรูปแบบอื่นแต่อย่างใด

รูปที่ 2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่ในวัดจามเทวีเปรียบเทียบสามช่วงเวลา (ที่มา: ภาพถ่ายดาวเทียมจาก Google Earth)

รูปแบบการใช้พื้นที่วัดจามเทวีของคนในชุมชนมีความหลากหลายตามช่วงวัยที่แตกต่างกัน และมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ผู้สูงอายุซึ่งว่างเว้นจากการประกอบอาชีพเป็นส่วนใหญ่ ถือเป็นกลุ่มผู้ใช้พื้นที่วัดเป็นหลัก อีกทั้งเป็นกำลังหลักในการชักนำกลุ่มคนที่เหลือเข้ามาประกอบกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ในพื้นที่กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากมีความเข้าใจและทราบถึงประเพณี วัฒนธรรมทางศาสนาเป็นอย่างดี รวมไปถึงส่งเสริมการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน โดยมีกลุ่มผู้ใหญ่

ตอนปลายเป็นกลุ่มที่สนับสนุน และช่วยเหลือผู้สูงอายุ ในขณะที่กลุ่มผู้ใหญ่ตอนกลางและวัยรุ่นจะมีฐานะเป็น “ผู้ตาม” กล่าวคือ จะเข้าไปประกอบกิจกรรมทางศาสนา หรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์เฉพาะในวันหยุดบางครั้งเท่านั้น ตามคำชักชวนของผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลาย อาจเป็นเพราะมีหน้าที่ในการเล่าเรียนและการทำงาน อีกทั้งยังไม่ได้มีความผูกพันและเลื่อมใสกับหลักคำสอนของศาสนาเท่ากับกลุ่มผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมในระดับชุมชนมีผลต่อ

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่วัดค่อนข้างชัดเจนเช่นกัน

2. รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมในระดับชุมชน

รากฐานของวัฒนธรรมในชุมชนจามเทวีมาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ 1) อิทธิพลของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องบุญกรรม ชาวบ้านจึงนิยมที่จะเข้าวัดหรือทำกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีเสมือนว่าได้ล้างบาปออกจากตัวและเพิ่มบุญบารมีให้แก่ตน ซึ่งกิจกรรมทั้งหลายที่จัดขึ้นมักจะสอนใจให้คนในชุมชนรู้จักรักใคร่สามัคคีกันทำงาน เกิดความปรองดองในหมู่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในยามที่มาช่วยเหลือจัดงานบุญในวัด และ 2) อาชีพเกษตรกรรม ชาวบ้านแต่ก่อนประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งในและนอกชุมชน เป็นภูมิปัญญาทุกด้านของวิถีชีวิต ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนในอดีตมีความแน่นแฟ้น แสดงออกถึงมิตรไมตรีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งที่คนในท้องถิ่นและยังรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าอิทธิพลของสังคมเมืองเริ่มขยายตัวเข้ามาในชุมชนจามเทวีอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมลำพูน การขยายอิทธิพลของการจ้างงานในเมืองเชียงใหม่ และการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นโดยตรงกับชุมชน ซึ่งทำให้ผู้คนในชุมชนเริ่มกระจายออกจากชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว แต่คนในชุมชนก็พยายามใช้ระบบเครือญาติ เพื่อสานสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอย่างเข้มข้น ในขณะเดียวกัน ภาพลักษณ์ที่ดีของเจ้าอาวาสทั้งในทางศาสนา การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน และการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมกับการจัดการปัญหารอบพื้นที่วัดสืบเนื่องจากการท่องเที่ยวก็มีส่วนเชื่อมโยงให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับวัดอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีการกระทบกระทั่งเล็กน้อยระหว่างคนในชุมชนกับคณะกรรมการวัดก็ตาม

อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม คือ การก่อตั้งชุมชนจามเทวีในปัจจุบันนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการมีอยู่ของกลุ่มบ้านเดี่ยวเท่านั้น แต่เกิดจากการรวมตัวของประชาชนใน 3 กลุ่มบ้าน ได้แก่ กลุ่ม ก กลุ่ม ข และกลุ่ม ค (นามสมมติ) ที่อาศัยอยู่บริเวณรอบวัดจามเทวีถูกกำหนดอย่างชัดเจนเมื่อมีการแบ่งเขตชุมชนขึ้นในเขตเทศบาล การแบ่งเขตดังกล่าวนำมาสู่การจัดตั้งผู้นำของแต่ละชุมชน

ในอดีต แต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ติดต่อกันและแน่นแฟ้นอย่างมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระดับปัจเจกบุคคลภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวไปวัดหรือทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับวัดและคนในชุมชนด้วยกันเอง ดังคำกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชนรายหนึ่ง

“...ทางชุมชนสมัยแม่อยู่ การทำกิจกรรมชุมชนเราจะร่วมกลุ่มไปทำกิจกรรมในวัด สมัยนั้นเรียก กลุ่มหนุ่มสาว มีการมีงาน มีปอยหลวง มีผ้าป่า กลุ่มก็จะไปร่วมกัน สมัยรุ่นแม่จะอยู่ในวัดหมดเลย เวลาที่มีการมีงานเรียกกลุ่มหนุ่มสาวไปด้วยกันหมดเยอะมาก สมัยก่อนยังไม่มีการมีกิจกรรมด้านนอก ส่วนใหญ่เราจะไปทำกิจกรรมในวัดหมด เอาง่าย ๆ มีงานเข้าวัดเป็นอันดับแรกเลย...” (72-Year-old Woman, interviewed, October 6, 2016)

อย่างไรก็ดี ความรู้สึกของการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันยังคงปรากฏอยู่กับชาวบ้านจำนวนไม่น้อย และเข้มข้นขึ้นจนนำไปสู่จุดแตกหักของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้าน หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนคนใหม่ ในขณะที่ยุคผู้นำชุมชนระบุว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้านยังคงราบรื่นดี ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชน

“...ชุมชนเราแน่นแฟ้นดี มีงานก็มาช่วยงานกัน กิจกรรมชุมชนก็มีการจัดงานอย่างสม่ำเสมอ ทางเราเองพยายามให้คนในชุมชนมาเข้าร่วม แต่ว่ากลุ่ม ก จะไม่ค่อยมาเท่าไร ในส่วนของวัดก็ไปช่วยงานตลอด...” (Community Leaders, interviewed, October 17, 2016)

แต่คนในชุมชนกลับมีความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป เนื่องจากปัญหาความโปร่งใส การเอื้อประโยชน์แก่พวกพ้อง และการกีดกันการมีส่วนร่วม รวมไปถึงการที่ผู้ใหญ่บ้านไม่ปฏิบัติหน้าที่เท่าที่ควร อีกทั้งยังละเลยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้านในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบ้านจึงเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในปัจจุบัน โดยเฉพาะระหว่างกลุ่ม ก (กลุ่มถูกกีดกัน) และกลุ่ม ข (กลุ่มของผู้นำชุมชน) ในขณะที่กลุ่ม ค มีบทบาทค่อนข้างเป็นกลาง ดังคำกล่าวของตัวแทนคนในชุมชนหรือแม้กระทั่งอาสาสมัครของชุมชนก็ตาม

“...ปกติทุกกลุ่มจะเข้าร่วมงานทุกครั้งเลย แล้วก็ตอนนั้นเขาบอกว่า กลุ่ม ก ไม่เกี่ยวกับงานครั้งนี้ ชาวบ้านก็เลยไม่พอใจ ผลคือเวลาที่มีงานที่ชุมชนจัด กลุ่ม ก จะไม่ไปเลย แต่กลุ่ม ก เขามีคนเยอะ มีงานอะไรเขาพอช่วยกันได้ กลุ่ม ข ก็ไม่ค่อยทำงานอะไร ผู้นำชุมชนก็ไม่ค่อยเข้า

กับกลุ่ม ก ส่วนพ่อหลวงบ้านทำงานบ้าง แต่ก็ไม่ค่อยเห็นเท่าไร ไม่ค่อยไปหาชาวบ้าน เห็นแต่ผู้ช่วยที่ทำงานตลอด ไม่เหมือนพ่อหลวงคนก่อนที่จะไปหาชาวบ้านทุกบ้าน ตามความเป็นต่าง ๆ นานา...” (65-Year-old Man, Home Group ก, interviewed, October 16, 2016)

“...เอาตามจริงประธานไม่มีบทบาทเลย การดึงให้คนในชุมชนร่วมงานต่าง ๆ ต้องจ้างมาร่วมกิจกรรม ในการร่วมประชุมกับเทศบาลต่าง ๆ ประธานชุมชนก็ไม่ไปร่วมการยืมของหรือใช้สถานที่ต่าง ๆ ประธานชุมชนไม่ใช่นอกจากกลุ่มของประธานเองออกมาใช้ถึงจะใช้ได้ การร่วมกลุ่มเลยไม่ค่อยได้ เพราะต่างฝ่ายต่างไม่หันหน้าเข้าหากัน แต่คนบางคนก็พยายามเข้ามาแต่ไม่มากเท่าไรอย่างกลุ่ม ค ก็ให้ความร่วมมือดีอยู่...” (Village Health Volunteers, interviewed, September 24, 2016)

“...ทำเป็นบ้างเรื่อง ดีเป็นบ้างเรื่อง ก็ดีที่พ่อหลวงเป็นผู้นำในด้านโครงการกองทุนเงินล้าน ส่งเสริมกองทุนขยะ ส่งเสริมการทำกิจกรรมด้านกีฬาทำดีสม่ำเสมอ แต่ว่าการเอาใจใส่คนในหมู่บ้านพ่อหลวงไม่ค่อยเห็น แบบไม่ได้ออกมาพบปะชาวบ้านเท่าไร ไม่ได้มาถามสารทุกข์สุกดิบเท่าไร เวลาที่มีกิจกรรมต่าง ๆ ก็ประกาศเสียงตามสายให้...” (48-Year-old Woman, Home Group ค, interviewed, October 18, 2016)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลถึงความสัมพันธ์ในแง่ลบระหว่างทั้ง 3 กลุ่มจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้านจะไม่สู้ดีนัก แต่ความสัมพันธ์ของวัดกับคนในชุมชนเป็นสิ่งที่ต่างออกไป คนในชุมชนรับรู้ว่าการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดและให้ความสำคัญต่อวัดเป็นอย่างมาก เมื่อเข้ามาช่วยงานวัดแล้ว คนในชุมชนไม่ว่าจะกลุ่มใดก็จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันถึงแม้จะมีความขัดแย้งเพียงใดก็ตาม หน่วยงานรัฐและวัดก็ยังคงรู้สึกไว้ว่า คนในชุมชนยังเข้ามาช่วยเหลือและร่วมมือกันเป็นอย่างดี

“...ในส่วนของชุมชนที่เราได้เข้ามามีส่วนร่วมตรงนี้ทางชุมชนเองก็ให้ความร่วมมือในงานต่าง ๆ ที่ทางเจ้าที่วัฒนธรรมฯ มาจัด คนในชุมชนมาทั้งร่วมงานและเข้ามาช่วยเหลืองานเสมอทุกครั้ง...” (Lamphun Provincial Cultural Officer, interviewed, October 17, 2016)

“...ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนนี้ก็ยิ่งเหมือนเดิมไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง คือว่า ในช่วงเวลาที่พา ๆ มา วัดก็ยังเป็นที่ทำบุญของคนในชุมชนเหมือนเดิมเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัด

กับชุมชนก็มีมากขึ้น และต่อเนื่องกันตลอด ดูจากคนในชุมชนจากเวทีที่เข้ามาในวัด มีจำนวนก็จะเท่าเดิมนะครอบครัวหนึ่งก็จะมาวัดครอบครัวละคน...” (Monk, interviewed, October 6, 2016)

“...ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนนั้น ทางวัดและชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน ชุมชนเองก็ให้การดูแลอุปถัมภ์ให้วัดดำรงอยู่ได้ ไม่ลำบาก ทางวัดก็ตอบแทนด้วยการเทศน์ พร่ำสอนชาวบ้านในทางที่ดี แล้วก็ช่วยเหลือชุมชนตามบางโอกาส อย่างเช่น บ้านใครมีงานศพ แล้วบ้านแคบวัดก็บอกว่าเอามา มาจัดในวัดนี้ซึ่งวัดไม่ได้ค่าตอบแทนอะไรเลย...” (77-Year-old Man, interviewed, October 6, 2016)

เมื่อพิจารณาสัดส่วนของคนในชุมชนที่เข้ามาใช้พื้นที่วัดจากเวทีของทั้งสามกลุ่ม พบว่า กลุ่มที่ถูกกีดกันจากกลุ่มหลักของชุมชน (กลุ่ม ก) มีสัดส่วนของคนที่ใช้พื้นที่วัดมากที่สุด เนื่องจากมีจำนวนผู้สูงอายุส่วนใหญ่นั้นเป็นกำลังหลักในการเข้ามาใช้วัด ตามมาด้วยกลุ่ม ค ซึ่งมีกลุ่มศรัทธาของวัดพอสมควร และกลุ่ม ข ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองและเข้าใช้วัดน้อยที่สุด

นอกเหนือจากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปข้างต้นและมีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดของแต่ละกลุ่มบ้าน ผู้วิจัยยังพบว่า มีปัจจัยอีกหลายประการที่ส่งผลให้ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ระหว่างวัดจากเวทีกับคนในชุมชนที่มีความแตกต่างตามช่วงวัย ได้แก่

1) ปัจจัยด้านประชากร โดยกลุ่มผู้ใหญ่ตอนกลางและวัยรุ่นจะเข้าใช้วัดค่อนข้างน้อย เนื่องจากภาระงานและการศึกษาทั้งภายในและนอกชุมชน ความสนใจที่มีต่อการทำกิจกรรมทางศาสนาไม่มากนัก รวมไปถึงการย้ายถิ่นฐานออกจากชุมชนด้วย แต่กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะเข้าร่วมกิจกรรมในวัด หากมีกิจกรรมที่ระบุกลุ่มเป้าหมายชัดเจนหรือมีการชักชวนโดยผู้สูงอายุ

2) ปัจจัยด้านการพัฒนา โดยเฉพาะการเป็นเมืองอุตสาหกรรมของจังหวัดลำพูน และการขยายตัวของอิทธิพลด้านการศึกษาและการจ้างงานจากเมืองเชียงใหม่ ตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของภาครัฐตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้คนในชุมชนไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและการบริการค่อนข้างมาก และมีเวลาว่างที่จะร่วมกิจกรรมของวัดน้อยลง อย่างไรก็ตาม เมื่อคนกลุ่มนี้มีเวลาว่างจะมาเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอตามการชักชวนของ

ญาติผู้ใหญ่ เช่น ประเพณีสืบชะตาวันปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น

3) ปัจจัยด้านประเพณีความเชื่อ คนในชุมชนเดิมมีการใช้ประเพณีท้องถิ่นความเชื่อต่างๆ ในการยึดเหนี่ยวจิตใจเหมือนเดิม แม้ว่าจะมีการนับถือสืบทอดต่อกันมา แต่ปัจจุบันประเพณีความเชื่อบางอย่างถูกทำลาย และลดทอนความสำคัญลงจากความเป็นสมัยใหม่ในการดำรงชีพ โดยเฉพาะกับกลุ่มวัยรุ่นและผู้ใหญ่ตอนกลาง

4) ปัจจัยด้านสังคม ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการชักนำคนในครอบครัวให้เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญ อีกทั้งยังช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนได้มากขึ้น อันเป็นการช่วยดำรงรักษาและถ่ายทอดความสัมพันธ์ของคนหนุ่มสาวต่อวัดให้ยังคงอยู่ต่อไปได้

โดยสรุปแล้ว รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผูกติดกับพื้นที่วัดยังคงดำรงอยู่บ้าง คนในกลุ่มบ้าน ก เลือกใช้พื้นที่วัดเป็นพื้นที่ต่อรองความหมายและการดำรงอยู่ของตนเองร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ภายใต้อิทธิพลของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบ้าน ในขณะที่เดียวกัน อิทธิพลของการพัฒนาและความเป็นเมืองส่งผลกระทบต่อความเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมในพื้นที่วัดของกลุ่มบ้าน ข ซึ่งเป็นชุมชนในเขตเมือง แม้ว่าจะเป็นกลุ่มบ้านที่มีตัวตนในชุมชนมากที่สุดในปัจจุบันนี้ก็ก็ตาม แต่ในที่สุดแล้ว ผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลายก็ยังเป็นกลุ่มคนที่พยายามรักษาความสัมพันธ์และชักนำให้คนรุ่นหลังเข้ามาทำกิจกรรมที่วัดเมื่อมีเวลาว่างจากการทำงานและการศึกษา ไม่ว่าจะความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบ้านจะเกิดขึ้นในลักษณะใดก็ตาม เนื่องจากความผูกพันและประสบการณ์อันยาวนานที่มีต่อวัดจากรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมแต่เดิมของชุมชน

3. การสร้างภาพตัวแทนต่อวัดของคนในชุมชน

วัดได้กลายเป็นพื้นที่รองรับการจัดประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมประจำชาติ โดยแสดงออกมาเป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชนบริเวณนั้น นอกจากนี้ การปลุกฝังว่าวัดนั้นเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนยังคงพบได้ในปัจจุบัน ซึ่งปรากฏในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นภายใต้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบ้าน ทศนคติที่ชุมชนมีต่อวัดเกิดจากค่านิยม/คุณค่าที่ร่วมกันสร้างขึ้น คนในชุมชนได้สร้างค่านิยมที่เป็นระบบความเชื่อเฉพาะอย่าง กล่าวคือ ชุมชนได้สร้างพื้นฐานความเชื่อและให้ความหมายต่อวัดว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจ

ของคนภายในชุมชน ผนวกกับการเป็นแหล่งให้ความรู้เป็นแหล่งโบราณสถานที่สำคัญที่คนในชุมชนควรอนุรักษ์นับถือสืบไป โดยใช้ค่านิยมและการให้ความหมายโดยนัยดังกล่าวเป็นภาพตัวแทนที่ควบคุมและกำกับค่านิยมของคนในชุมชนไม่ว่าจะอยู่ในช่วงวัยใดก็ตาม จนทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนคล้อยตามว่าวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจที่แท้จริงของชุมชน อีกมุมมองหนึ่ง คือ คนในชุมชนพยายามกำหนดบรรทัดฐานและความเชื่อให้กับคนในชุมชนด้วยตนเอง คือ การแสดงคุณค่าต่อสถานที่ว่าวัดเป็นโบราณสถานที่สำคัญ ซึ่งถือเป็นให้ความหมายเชิงสังคมและสัญลักษณ์ต่อวัดจามเทวี แม้บางครั้งจะถูกมองว่าล้าหลังและไม่ทันต่อกระแสการพัฒนาที่มีอิทธิพลต่อชุมชนในขณะนี้บ้างก็ตาม

“...วัดไม่ล้าหลังนะ คือคงสภาพนี้ก็ดีแล้ว ไปพัฒนาที่เจริญเกินไป มันไม่ใช่เป็นวัดเก่าแก่ละ จะตกแต่งอะไรมากเกินไปมันก็ดูไม่ดี เราอยากคงสภาพเดิมแบบนี้เอาไว้ มันรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของวัดไว้ แต่ว่าสิ่งที่ควรพัฒนาได้น่าจะเป็นกิจกรรมมากกว่า เพราะว่าเพิ่มกิจกรรมให้มากขึ้นให้คนในชุมชนมาร่วมงานเยอะๆ จะได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันบ้าง ดีกว่าไปพัฒนาวัดให้ดูอลังการแต่ก็แค่ความสวยงามภายนอกเท่านั้น...” (51-Year-old Man, interviewed, October 7, 2016)

“...วัดเราเป็นวัดที่สำคัญของภาคเหนือเลย และเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของชุมชนเรา มีเจดีย์ที่เก่าแก่หลายพันปี อย่างหนูเรียนการท่องเทียว หนูก็มาศึกษาที่วัดบ้านเราเนี่ยแหละ คือวัดให้ความรู้มากสำหรับหนูนะ นำไปใช้ต่อในการเรียนได้ แต่ว่าบางทีคนในชุมชนก็ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของความเป็นโบราณวัตถุที่สำคัญเท่าไร เหมือนชาวบ้านไม่ค่อยรู้ว่ามันสำคัญมากเหมือนจะได้เป็นมรดกโลกแล้ว เพราะบ้านเรานั้นเป็นสถานที่เก่าแก่มา ๗ แห่งหนึ่ง ...แบบว่าให้เป็นหน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนรักษาไป แต่ว่าถ้าคนในชุมชนช่วยกันรักษาเรื่องนี้ จะได้เป็นมรดกโลก ชาวต่างชาติจะได้เข้ามาท่องเที่ยว เป็นหน้าเป็นตาให้บ้านเราด้วย...” (21-Year-old Teen Girls, interviewed, October 7, 2016)

“...วัด คือ ที่รวมตัวของคนในชุมชนจามเทวี เวลา มีงานต่างๆ ก็จะมีคนในชุมชนมาร่วม คนในชุมชนก็จะได้พบปะพูดคุยกัน จะได้มีสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ...” (23-Year-old Teen Girls, interviewed, October 6, 2016)

จากการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องข้างต้น จึงสามารถย้อนกลับไปอธิบายได้

อย่างชัดเจนว่า เพราะเหตุใดการใช้พื้นที่วัดของคนภายในชุมชนจึงอยู่ในรูปการใช้ในด้านสาธารณะประโยชน์ และกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ และคาดหวังว่าวัดเป็นพื้นที่ที่คลายความขัดแย้งได้ และใช้วัดเป็นพื้นที่กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน แทนที่จะใช้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของชุมชนจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่างๆ

“...วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนอยู่แล้ว เวลาเรียกร้องขอหรือมีการมีงานอะไร เป็นงานศพเป็นงานอะไรที่วัด คนมันก็ต้องไปร่วมในวัด มากกว่าการเอาศพไปจัดที่บ้านอีก มันแล้วแต่พื้นที่ว่าเขามีประเพณีอย่างไรกัน แต่ชุมชนเราเมื่อมีงานวัดก็มาช่วยกันตลอด...” (51-Year-old Man, interviewed, October 7, 2016)

ถึงแม้ว่าวัดเองไม่ได้ประสงค์ที่จะเป็นพื้นที่ลดความขัดแย้งอย่างเจาะจง แต่ความศรัทธาที่ชุมชนมีต่อวัดนั้น ทำให้คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อวัดเหนือความขัดแย้งใด ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งผ่านการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการให้ความหมายของคนภายในชุมชนคือ ทศนคติ อารมณ์ความรู้สึก ทั้งในด้านบวกและด้านลบ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วพบว่า อารมณ์ความรู้สึกส่วนใหญ่เป็นไปในด้านบวกมากกว่าด้านลบ ตัวอย่างเช่น ความปิติมิตรของพระที่ได้ปฏิบัติต่อคนในชุมชนก็มีผลทำให้คนในชุมชนรู้สึกดีสามารถเข้าถึงวัดได้มากขึ้น ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และอีกความรู้สึกหนึ่งที่คนในชุมชนบางคนสัมผัสถึง คือ ความรู้สึกดีใจกับการที่ได้พบเจอญาติมิตรในช่วงเวลาที่ไกลห่างกัน ผ่านประสบการณ์การใช้พื้นที่วัดในการพบปะญาติ จึงเห็นได้ว่า ทศนคติและอารมณ์ความรู้สึกของคนในชุมชนที่มีต่อวัดถูกหล่อหลอมให้สอดคล้องกับการสร้างภาพตัวแทนต่อวัดจามเทวีเช่นกัน และสามารถเชื่อมโยงความขัดแย้งระหว่างชุมชนให้ดีขึ้นได้

อย่างไรก็ดี คนในชุมชนบางส่วนคาดหวังต่อความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของวัดจามเทวี ทั้งการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ รวมไปถึงการจัดกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากที่วัดเป็นพื้นที่สร้างการมีส่วนร่วมทั้งของคนในชุมชนด้วยกันเอง และความร่วมมือระหว่างวัดกับคนในชุมชน เช่น การปฏิบัติธรรม หรือการจัดกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ที่จะช่วยกระชับความสัมพันธ์

“...อยากให้วัดเป็นสถานที่ช่วยชาวบ้าน สมมุติชาวบ้านทุกข์เข้ามาปรึกษาทางวัด พระก็สามารถอธิบายสอน ทำให้คนหายทุกข์ใจได้ เกิดความสบายใจ คนเข้าไป

วัดได้รับการเทศน์อบรมสั่งสอน ทำให้เกิดมีความรู้อันนี้ เรียกว่าเข้าวัดแล้วได้ประโยชน์ อยากให้เป็นแบบนี้...” (77-Year-old Man, interviewed, October 6, 2016)

แต่ในส่วนของการปรับปรุงภูมิทัศน์นั้นจำเป็นต้องได้รับการอนุมัติจากเจ้าอาวาส พระสงฆ์ และกรรมการวัด จึงจะทำการปรับปรุงได้ ส่วนในเชิงสังคม การที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนพยายามให้วัดคงสภาพเดิม เนื่องจากเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่เริ่มเปราะบางมากขึ้นเรื่อยๆ และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ แม้ว่าชุมชนจะได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากขึ้น ถ้ามีการปรับปรุงพื้นที่วัดก็ตาม คนในชุมชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้สูงอายุและวัยผู้ใหญ่ตอนปลายจึงมีความต้องการที่จะให้วัดปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์เพียงเล็กน้อยๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าวัยรุ่นเริ่มมีภาพตัวแทนใหม่ๆ เพิ่มเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นวัดในฐานะพื้นที่มรดกโลก เพื่อดึงดูดการท่องเที่ยว หรือวัดในฐานะพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในชุมชน แต่ยังไม่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของวัดอย่างชัดเจนมากนัก เนื่องจากยังไม่มีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่วัดอย่างต่อเนื่อง เหนียวแน่น และยาวนานเท่ากับสองกลุ่มข้างต้น

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ภาพตัวแทนของวัดจามเทวีถูกหล่อหลอมจากอารมณ์ ความรู้สึก ทศนคติ และการให้ความหมายของคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่มิประสบการณ์กับวัดมาอย่างยาวนานว่าต้องการให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ภาพตัวแทนดังกล่าวเกิดขึ้นจากความต้องการในการธำรงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนในสภาวะความขัดแย้งและความไม่เป็นธรรมเชิงอำนาจ ร่วมกับการอนุรักษ์รักษาแห่งทางวัฒนธรรมเดิมภายใต้กระแสการพัฒนาจากภายนอก ภาพตัวแทนดังกล่าวได้ถูกส่งต่อและถ่ายทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่องจนทำให้กลุ่มคนดังกล่าวก็ไม่ได้มีภาพตัวแทนที่แตกต่างกับกลุ่มคนอื่น ๆ ในชุมชน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี จะสังเกตได้ว่าภาพตัวแทนในอนาคตอาจค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ ได้ และกระแสการพัฒนาจากภายนอกน่าจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงภาพตัวแทนของคนในชุมชนต่อวัดจามเทวีในอนาคตต่อไป

อภิปรายผลการศึกษา

ดังที่ Lefebvre (1991) และ Thrift (2003) กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า ลักษณะต่างๆ ที่ปรากฏบนพื้นที่เป็นพลวัต

เปลี่ยนแปลงตามการแลกเปลี่ยน ทัศนคติ ความ จินตนาการ และ การสรรสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ กำหนดและส่งผลกระทบความสัมพันธ์ของมนุษย์ และ สังคมได้เช่นเดียวกัน จากปรากฏการณ์นี้ก็เป็นตัวอย่างที่ ชัดเจนอย่างยิ่งแล้วว่า วัดจามเทวีถูกตีความให้เป็นศูนย์รวม จิตใจของชุมชน และสังเกตได้ว่ามีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรม ชุมชนและสาธารณประโยชน์มากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน วัด จามเทวีก็กำหนดให้คนในชุมชนทำกิจกรรมร่วมกันใน ลักษณะที่ค่อนข้างราบรื่น แตกต่างจากในพื้นที่อื่น ๆ ของ ชุมชน ส่งผลต่อการเยียวยาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ภายใต้อาณัติของวัดได้บ้าง และเพื่อเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ที่สำคัญของคนในชุมชน ซึ่งมีความหมายต่อการดำรงอยู่ และการมีตัวตนของผู้สูงอายุและกลุ่มวัยกลางคนตอนปลาย อย่างมาก ในขณะที่เดียวกัน ภาพตัวแทนนี้ยังถูกส่งต่อให้ คนรุ่นหลังอีกด้วย แม้ว่าภาพตัวแทนดังกล่าวอาจมีแนวโน้ม เปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต และปรากฏชัดเจกลงไปใน ภูมิทัศน์ของวัดจามเทวีก็ตาม จึงสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจน แล้วว่า พลวัตของภาพตัวแทนต่อวัดจามเทวีของคนใน ชุมชนปรากฏอย่างชัดเจน

ในขณะที่เดียวกัน รูปแบบการใช้พื้นที่ของวัดและคนใน ชุมชน มีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นที่ที่สาม Soja (1996) ที่กล่าวว่า พื้นที่ที่หนึ่งคือพื้นที่ทางกายภาพที่สังเกตได้เชิง ประจักษ์ และพื้นที่ที่สอง คือ พื้นที่ในจินตนาการ ซึ่งจาก ผลการศึกษาพื้นที่ที่หนึ่ง คือ วัดจามเทวีที่เป็นเชิงกายภาพ มีเจดีย์ วิหาร อุโบสถ และเสนาสนะที่สังเกตได้ ส่วนพื้นที่ ที่สอง คือ ความคิดของคนในชุมชนที่สร้างระบบสังคม และวัฒนธรรมเพื่อหล่อหลอมเข้ามาใช้วัด และพื้นที่ที่สาม คือ การที่คนเข้าไปทำกิจกรรมในวัดจามเทวี วัดในเชิง กายภาพผนวกกับวัดในความคิดของคนในชุมชน กลายเป็น พื้นที่วัดที่มีความสัมพันธ์ของสังคมคนในชุมชน และได้ กล่าวอีกว่า พื้นที่ที่สามไม่ได้เป็นพื้นที่ทางสังคมอย่างเดียว แต่ทำให้เกิดความเข้าใจหรือสานักต่อพื้นที่ร่วมกันในสังคม ที่ทำให้คนในชุมชนให้ความหมายต่อวัดเหมือนกัน คือ เป็น พื้นที่ที่สามที่เป็นศูนย์รวมจิตใจสังคมในชุมชน และแสดง ให้เห็นผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด นอกจากนี้ ยังเป็น การแผ่ขยายในการลดความขัดแย้งลงโดยการให้คนใน ชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น ทางวัดเองก็พยายามช่วย ในการลดความขัดแย้งนี้ด้วยการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของ Hall (1997) และ Tuan (1977) เกี่ยวกับการตีความหมายโดยนัยแฝงและสำนักทางพื้นที่

การใช้พื้นที่ตามแนวคิดคือ พื้นที่ที่สามไม่ได้เป็นพื้นที่ทาง สังคมอย่างเดียว ความสัมพันธ์ทางสังคมทำให้เกิดความ เข้าใจหรือสานักต่อพื้นที่ร่วมกันในสังคมที่ทำให้คนในชุมชน ให้ความหมายต่อวัดเหมือนกัน คือ วัดเป็นพื้นที่ที่สามที่ เป็นศูนย์รวมจิตใจสังคมในชุมชน ช่วยหลอมให้คนคิด เช่นนั้น และแสดงให้เห็นผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด ในขณะที่เดียวกัน วัดก็เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนมีความผูกพัน จนเกิดความรัก และต้องการให้วัดคงสภาพเดิมมากที่สุด เท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิต ร่วมกับวัดมานาน สอดคล้องกับการมองวัดเป็นสถานที่ซึ่ง มนุษย์ให้ความเอาใจใส่ (Fields of Care) ตามแนวคิด ของ Yi-Fu Tuan (Sin-Ampol, 2016) ซึ่งเป็นความรู้สึก ของคนในสังคมที่สร้างขึ้นต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ในพื้นที่ แต่ถึงแม้การย้ายมาทำกิจกรรมในวัดจะทำให้ กิจกรรมต่าง ๆ ลุ่่วงไปได้ด้วยดี ความขัดแย้งก็ลดลงได้ บางส่วนเท่านั้น

พื้นที่ที่ถูกใช้เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์เพิ่มขึ้น ในขณะที่ ชุมชนจามเทวีมีความขัดแย้งกัน ชุมชนจึงต้องการให้พื้นที่ สาธารณะประโยชน์เป็นตัวในการเชื่อมสัมพันธ์และเป็นจุด ศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ในส่วนของชุมชนจามเทวี มีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะวัฒนธรรม ประเพณีของชาวบ้านที่ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับ Nartsupa (1981) ที่ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันในการพัฒนา ชุมชนที่สำคัญที่สุดจะให้ประโยชน์ได้ เมื่อมีการปลูกให้ สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกในวัฒนธรรมของตนขึ้น ผล การศึกษา พบว่า ชุมชนจามเทวีมีวัฒนธรรมที่ยังคงรักษา ไว้ และยังคงเห็นได้ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าในชุมชนจะมีคน ต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มขึ้น คนในชุมชนก็พยายามรักษา วัฒนธรรมดั้งเดิม โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลาย เป็นกลุ่มหลักที่คอยถ่ายทอด และสร้างจิตสำนึกต่อชุด วัฒนธรรมและความคิดดังกล่าว อย่างไรก็ตาม มีประเด็น การศึกษาบางส่วนที่ไม่สอดคล้อง กล่าวคือ ถ้ามีวัฒนธรรม ชุมชนที่เข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรม จะสำเร็จได้ไม่ยาก เนื่องจากการมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นแค่เครื่องมือที่สามารถรวมสำนึกในวัฒนธรรมของตน และลดความขัดแย้งได้ชั่วขณะเท่านั้น

ปฏิเสธไม่ได้ว่าอิทธิพลภายนอกจากการพัฒนาใน กระแสทุนนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทลดทอนความสัมพันธ์ ระหว่างวัดกับกลุ่มวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง แต่การ

ถ่ายทอดภาพตัวตนและความหมายที่มีต่อวัดจามเทวี ยังคงดำเนินไปอย่างเข้มข้นระหว่างคนในชุมชน ดังนั้น ผลการศึกษาข้างต้นจึงสอดคล้องกับข้อโต้แย้งของ Chantith (2016) เพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ว่า การที่ชุมชนไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่นั้นเป็นเพราะภาครัฐและกระแสนิยมเข้ามาควบคุม ทำให้ชุมชนส่วนใหญ่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันน้อยลง เนื่องจากคนในชุมชนไม่ค่อยเล็งเห็นความสำคัญของการเป็นหนึ่งในชุมชน แต่ผลการศึกษากลับพบว่า รัฐบาลบทบาทหลากหลายทิศทาง ทั้งในฐานะที่เป็นตัวแทนของการขยายอิทธิพลการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งมีผลกระทบต่อการลดทอนความสัมพันธ์ต่อวัด แต่ในขณะเดียวกันรัฐหรือหน่วยงานภายนอกก็เข้ามามีส่วนในการช่วยรักษาวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านการผลักดันและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่วัด ถึงแม้ว่าทางชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาวัฒนธรรมให้คงอยู่อยู่แล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม ชุมชนจามเทวีช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มบ้านน้อยลง สืบเนื่องจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่งผลให้มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกัน แต่ในระดับชุมชนก็จะช่วยเหลือแก่กันที่จัดภายในวัดเท่านั้น ดังนั้น การช่วยเหลือกันในระดับบุคคลก็จะมี การช่วยเหลือกันเฉพาะคนที่สนิทหรือที่เป็นเครือญาติกันเป็นหลัก และงานวิจัยนี้ก็เริ่มชี้ให้เห็นภาพในปัจจุบันว่ามีเพียงบางชุมชนเท่านั้นที่สามารถเก็บลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะการช่วยเหลือกันและกันตามลักษณะชุมชนแบบบุพกาลได้ โดยเฉพาะในกรณีของกลุ่มบ้าน ข ที่อยู่ในเขตเมืองและเป็นพื้นที่ฐานอำนาจหลักของผู้นำชุมชน ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ต่อวัดค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มบ้านอื่น ๆ จะมีเพียงกลุ่มบ้าน ก ที่ต้องใช้พื้นที่วัดอย่างเข้มข้นกว่ากลุ่มบ้านอื่น เนื่องด้วยการขาดอำนาจในชุมชน ประกอบกับมีกลุ่มผู้สูงอายุที่คอยรักษารากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเหนียวแน่น

สรุปและข้อเสนอแนะ

รูปแบบการใช้พื้นที่ด้านสาธารณะประโยชน์ในวัดจามเทวี เพิ่มขึ้นมากที่สุดทั้งสามช่วงเวลา จากความอนุเคราะห์ให้ใช้พื้นที่ด้านสาธารณะประโยชน์มากขึ้นจากวัดและชุมชน ในขณะที่ชุมชนมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบ้าน ร่วมกับ ความท้าทายภายนอกตามกระแสการพัฒนา ชุมชนจึงปรารถนาที่จะใช้พื้นที่สาธารณะประโยชน์เป็นตัวในการ

เชื่อมสัมพันธ์ และเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน โดยกลุ่มผู้ที่มีประสบการณ์และความผูกพันกับวัดมาอย่างยาวนาน (กลุ่มผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลาย) ได้พยายามสร้างและถ่ายทอดภาพตัวตน และความหมายดังกล่าวให้แก่อนุชนรุ่นหลัง (ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาจมีประสบการณ์และความผูกพันต่อวัดน้อยกว่า) อย่างต่อเนื่องและเข้มข้น ในรูปของการให้วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนชุมชน และการสร้างสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญในความเก่าแก่ของวัด ผลจากการสร้างภาพตัวตนดังกล่าว มีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับการเพิ่มพื้นที่สาธารณะประโยชน์ในวัด และทำให้คนในชุมชนนั้นได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น ช่วยลดความขัดแย้งของคนในชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมได้บางส่วน และช่วยธำรงรักษารากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีแต่ก่อนให้คงอยู่ได้ตามเจตนาของกลุ่มผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลาย ปรัชญาการดังกล่าวทำให้ความคาดหวังกับการเปลี่ยนแปลงของวัดนั้นไม่มีมากนัก โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของวัด ทั้งนี้ เพื่อคงสภาพเดิมของวัดเอาไว้และเพื่อรักษาความสัมพันธ์คนในชุมชนไว้ดังเดิม เว้นเสียแต่ว่าการพัฒนาจากภายนอกและความแตกแยกในชุมชนจะชัดเจนมากขึ้นในอนาคต

งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในสองประเด็น ประเด็นแรก งานวิจัยนี้ต้องการเสนอแนะให้ชุมชนให้ความสำคัญต่อการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้านให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ผ่านการสร้างธรรมาภิบาลในการปกครองชุมชน ภายใต้สังคมชุมชนที่เริ่มถูกทำลายจากกระแสการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้ง ยังไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างแน่ชัดด้วยว่า ภาพตัวตนของอนุชนรุ่นหลังในยุคของการพัฒนาสมัยใหม่ที่ยังคงคล้ายคลึงกับกลุ่มผู้สูงอายุและผู้ใหญ่ตอนปลายจะยังคงอยู่ในลักษณะนี้ไปอีกนานเท่าใด เพราะวัดไม่ใช่องค์ประกอบเดียวที่จะช่วยรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นได้อย่างถาวร อีกประเด็นหนึ่ง งานวิจัยนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจภายนอกชุมชน ประกอบกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในอนาคตเป็นสิ่งที่จะเป็นปัจจัยหลักต่อการเปลี่ยนแปลงการให้ความหมายและภาพตัวตนต่อวัดจามเทวี และส่งผลอย่างชัดเจนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่วัดสืบไป ประเด็นนี้จึงยังคงเป็นช่องว่างในการวิจัยที่ต้องการให้มีผู้ศึกษาต่อเนื่องไปในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้จะไม่สำเร็จลุล่วงได้หากขาดการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและพระสงฆ์วัดจามเทวี ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชนจามเทวี รวมไปถึงสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน ที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์ และให้ความร่วมมือต่อการวิจัยจนกระทั่งบรรลุตามวัตถุประสงค์และสำเร็จไปได้ด้วยดี

References

- Buranachareonkij, Y. (2002). *‘Wat’ as Social Space: Processes of Construction and Contest Meanings*. (Master’s thesis). Thammasat University, Pathum Thani.
- Buranaphisit, T. (2002). *The Roles of the Buddhist Monastery in the Urban Community in Bang-rak District, Bangkok*. (Master’s thesis). Mahidol University, Bangkok.
- Chamadevi Temple. (n.d.). *History of Chamadevi Temple*. N.P.: n.p.
- Chantith, C. (2016). Book Critique: Thai Village Economy in the Past and Modernization and 461 Community Concept by Chattip Natsupa. *Journal of Liberal Arts, Prince of Songkla 462 University, Hat Yai Campus*, 8(1), 265–287.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: SAGE Publications.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Meesoontorn, D. (2013). *Relationship between the Temple and the Community: A Case Study to the Temple and the Community in Kanchanaburi Province*. (Master’s thesis). National Institute of Development Administration, Bangkok.
- Nakbunlung, S., & Chaivised, M. (2003). *Temple Community Adaptation and Cultural Resource Mangement for Lan Na Culture Survival*. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Nartsupa, C. (1981). *Economics and Thai History*. Bangkok: Sangsan.
- NESDB. (n.d.a). *4th National Economic and Social Development Plan*. Retrieved from http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3779
- NESDB. (n.d.b). *5th National Economic and Social Development Plan*. Retrieved from http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3780
- Poolnual, J. (1997). *Potentiality for Problems Solving of the Buddhist Faithful in Rural Communities*. (Master’s thesis). Chiang Mai University, Chiang Mai.
- Sin-Ampol, P. (2016). *Human Geography*. Chiang Mai: Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Soja, E. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-And-Imagined Places*. Oxford: Blackwell.
- Thrift, N. (2003). Space. In S. Holloway, S. Rice, & G. Valentine (Eds.), *Key Concepts in Geography* (pp. 91–108). London: Sage.
- Tuan, Y. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Yotphimsan, T. (2006). *Heet Khon Muang: Handbook for Temple and House*. Lamphun: Nattaphon Printing.